

II. HET KARTUIZERKLOOSTER TE ZELEM

1. *Geschiedenis*¹

De oprichting van het kartuizerklooster te Zelem past in een ganse reeks van gelijkaardige stichtingen in onze gewesten tijdens de eerste decennia van de 14de eeuw. De kartuizerorde, ontstaan in Frankrijk rond de H. Bruno in 1084, kende een relatief late verspreiding in onze streken. Pas in 1314 ontstond het eerste klooster te Herne-bij-Edingen, gevolgd in 1318 door een ander te Brugge, in 1323 door één te Kiel nabij Antwerpen en in 1328 door twee andere, namelijk te Geeraardsbergen en te Gent.

Gerard, heer van Diest (1296-1333) huwde in 1320 Maria van Loon, dochter van graaf Arnold van Loon. Het huwelijk bleef kinderloos en Maria overleed reeds in 1325. Volgens de wens van zijn overleden echtgenote besloot Gerard de bruidsschat van zijn vrouw voor de stichting van een nieuw klooster aan te wenden. Als burggraaf van Antwerpen kwam Gerard vermoedelijk in contact met de kartuizers aldaar en raakte hij onder de indruk van hun gestrengte levenswijze en hun idealen. In de loop van het jaar 1328 werden de eerste stappen tot de oprichting van een kartuizerklooster in de buurt van Diest ondernomen. De eigenlijke oprichting vond plaats in de burchkapel op de Warande op 1 februari 1329.

Gerard van Diest stond samen met zijn tweede echtgenote Johanna van Vlaanderen, vier bunders grond af op de latere Sint-Jansberg te Zelem. Daarnaast werden nog andere goederen door de beide echtgenoten geschonken. Als medestichter fungeerde ridder Jan van Raetshoven, één van de testamentuitvoerders van Maria van Loon. De stichters drukten de wens uit dat het nieuwe klooster naar de Heilige Johannes de Doper zou genoemd worden; vandaar de benaming in de stichtingsoorkonde „Vallis Sancti Johannis Baptiste”. Deze naam veranderde later enkele malen om uiteindelijk Sint-Jansberg te worden.

¹ Een globaal overzicht van de kloostergeschiedenis kan men terugvinden bij M. SOENEN, *Chartreuse de Zelem*, Monasticon Belge, VI. Province de Limbourg, Liège, 1976, p. 293-334, waarin men ook verdere verwijzingen naar de andere literatuur aantreft. Interessant is ook het werk van J. VRANCKEN, *Het oude Zelem*, Eigen Schoon en de Brabander, 45, 1962, p. 1-14, 110-126, 231-248, 347-359, 477-483; 46, 1963, p. 203-222; 47, 1964, p. 369-392; 48, 1965, p. 57-73, 127-147, 293-315; 49, 1966, p. 52-68; 50, 1967, p. 260-282, 366-390. Voor de literaire activiteiten, alsook over de bibliotheek kan men gegevens vinden in diverse artikels en bijdragen in de catalogus van de tentoonstelling *Handschriften uit Diestse kerken en kloosters* (Diest, Stedelijk Museum, 25 juni - 25 september 1983), Diest, 1983, vnl. p. 31-99 en 161-185.

Jan van Meldert, de eerste prior, startte snel met de bouw van het klooster. De herkomst van de eerste monniken is niet gekend, maar waarschijnlijk kwamen zij uit de kloosters van Herne en Brugge. Aanvankelijk was er slechts plaats voor zeven monniken, maar dank zij tal van schenkingen kon het aantal kloosterbewoners in 1440 tot achttien monniken, twee novicen en drie donaten opklimmen.

De goederen, welke het klooster in de loop der jaren wist te verwerven, waren van allerlei aard, maar in de meeste gevallen handelde het om gronden in de onmiddellijke omgeving van Zelem. Zo slaagden de kartuizers erin tussen 1401 en 1406 de heerlijkheid Zelk te verwerven. Verschillende edelen begunstigten de kartuis van Zelem met schenkingen; sommigen zochten er zelfs een toevlucht. Zo liet Renier van Schoonvorst, heer van Zichem, in 1400 binnen het klooster een verblijfplaats bouwen. Dit voorbeeld werd in 1442 door Hendrik van Diest, heer van Rivieren, nagevolgd.

Tijdens het bestuur van de prinsbisschoppen Jan van Heinsberg en Lodewijk van Bourbon ontstonden overal onlusten in het graafschap Loon en in het prinsbisdom Luik. In 1461 verwoestte een bende, de zgn. „Knuppeldragers”, zoals sommige opstandelingen zich noemden, de vijvers van de priorij te Zelem. Vier jaar later, in 1465, werd het klooster aangevallen door de zgn. „Gezellen van de groene tent”, een gewapende bende die van de oorlog tussen Karel de Stoute en Lodewijk van Bourbon gebruik maakte om overal te plunderen en brand te stichten. Hierop vluchtte de prior samen met zijn kloosterlingen naar Diest; slechts enkele bedienden bleven in de kartuis achter.

Het feit dat de kartuizers in tijden van gevaar naar Diest vluchtten, kreeg zijn bevestiging in de aankoop van een nieuw refugehuis in 1563. Op 3 februari van dat jaar werd door het klooster een woning in de Overstraat te Diest gekocht. Dit refugehuis lag vlak naast dit van de abdij van St.-Truiden en lag op de plaats waar zich nu de Rijksmiddelbare School bevindt. Dit refugehuis bleef eigendom van de kartuizers tot 24 november 1795, wanneer het door Bernardus Peetermans, procurator van het convent, aan Jan Jozef Troosters verkocht werd.

De godsdiensttroebelen tijdens het laatste derde van de 16de eeuw hadden een nefaste invloed op de kartuizers te Zelem. Rondolende troepen maakten de streek onveilig en meestal verbleven de monniken in hun refugehuis te Diest of zelfs te Leuven en te Luik. Tussen 1580 en 1583 werd Diest bezet door de troepen van Oranje. In 1582 naderde een Spaans leger de stad en hierop staken de geuzen het kartuizerklooster in brand, om te beletten dat de Spanjaarden aldaar een onderkomen zouden vinden. In 1585 keerden de kartuizers naar hun refugehuis te Diest terug. De financiële toestand van de gemeenschap was erg bedenkelijk en een tijd lang werden de monniken zelf verspreid over enkele andere kloosters. Pas in 1602 begaven

vier van hen zich naar Zelem, waar ze met de restauratie begonnen. In 1616 was de kapel voldoende hersteld om er opnieuw erediensten te verrichten. Tijdens de volgende jaren werd nog flink verder gebouwd. Zo werd de thans nog bestaande gevel van het convent in 1647 opgetrokken, terwijl in 1663 het gastenverblijf voltooid werd.

Tijdens de 18de eeuw werden nog verschillende verfraaiingswerken uitgevoerd. Tijdens deze periode verbleven gemiddeld zes à acht kartuizers te Zelem. In 1791, bij de eerste Franse inval in ons land, werd prior Georges Keuler, die voordien deze functie te Saint-Omer in Frankrijk vervuld had, als émigré aangehouden. Pas na het betalen van een losgeld kwam hij vrij. In 1794 vluchtten de prior en vier monniken naar Duitsland, waarbij zij alle waardevolle voorwerpen alsook hun archieven meenamen. Het klooster zelf werd geplunderd. De laatste kartuizers zochten naderhand hun toevlucht bij hun familie. Op 14 september 1796 werd het klooster op de Sint-Jansberg officieel afgeschaft. Op 27 februari 1798 werden de goederen verkocht; het kloostercomplex met 34 bunders grond ging naar een zekere Libotton, die het overdroeg aan een zekere Gericke. Deze verkocht het domein op zijn beurt in 1830/31 aan Hubert de Fisbach-Malacord. In 1914 behoorde het voormalige klooster toe aan baron de Montfort. In 1928 werd het dan verkocht aan de zusters dominicanessen, die er thans nog verblijven..

Wie waren de kartuizers te Zelem? Deze vraag is onmogelijk in het bestek van dit bondig overzicht te beantwoorden, maar toch kunnen enkele karakteristieken naar voren gebracht worden. Verschillende monniken kwamen uit gegoede families, sommigen waren zelfs van adellijke afkomst. Dit, samen met het feit dat edelen tijdens de 15de eeuw dikwijls in het klooster verbleven, zorgde er voor dat de Zelemse kartuis in de studie van Arnoldus Raissius over de oorsprong der Belgische kartuizen, *Origines cartusiarum Belgi[i]*, betiteld werd als het „huis van de edelen, de vooraanstaanden en de rijken”. Tijdens de 17de en de 18de eeuw stellen we wel vast dat er zich een verschuiving voordeed ten gunste van telgen uit de burgerij.

Een typisch kenmerk voor het kartuizerklooster van Zelem, zoals voor andere kloosters, was de hoge intellectuele bedrijvigheid van verschillende monniken. Het klooster beschikte over een bijzonder rijke bibliotheek (cat. 8-10) met o.a. een prachtige verzameling handschriften. Verschillende kloosterlingen vonden hierin de nodige inspiratie voor eigen literair werk. In dit verband moeten we zeker de namen vermelden van Goswijn Comhair, Jan van Brederode, Hendrik van Coesfeld, Everard van Heusden, Pieter Doorlant, Dirk van Stompwijk en Petrus Daems. Daarnaast waren er nog vele andere monniken op het literair vlak werkzaam, hetzij als schrijver, hetzij als boekbinder of boekverluchter.

M. VAN DER EYCKEN

Lijst van de priors van het kartuizeřklooster te Zelem

Jan van Meldert	ca. 1329-ca. 1336	Hendrik van Luyck	1559-	1572
Jan ...	ca. 1337-ca. 1361	Jan Saro	1572-	1600
Jacobus ...	ca. 1368-ca. 1377	Peter Eyckermans	1600-	1602
Laurent ...	ca. 1378-ca. 1393	Dirk van Stompwijk	1602-	1621
Hendrik Kemenade		Laurent Serjants	1621-	1629
van Coesfeld	ca. 1394-ca. 1400	Peter Daems	1629-	1632
Everard van Heusden	ca. 1401-ca. 1407	Adriaan Buycx	1632-	1635
Goswijn Combair	ca. 1408-ca. 1415	Jean Richard	1635-	1638
Gerard Pannart	ca. 1415-ca. 1416	Hugo Matte	1638-	1641
Gerard Schulteti	ca. 1416- 1421	Vincent Knibbe	1641-	1651
Jean de Montignies	1421- 1422	Gaspard Cox	1651-	1652
Bruno ...	1422-ca. 1424	Pierre-Antoine		
Peter van Tricht	ca. 1425- 1426	Pecquius	1652-	1654
Hilduardus ...	1426- 1428	Joseph d'Outelair	1654-	1657
Godescalc de Seron	1428- 1434	Guillaume d'Outelair	1657-	1665
Goswijn Mullinck	1434- 1438	Karel Meldert	1665-	1667
Hilduardus Oste	1438- 1439	Jan Wolfs	1667-	1672
Jan Louf	1439-ca. 1440	Hugo Gaethovius	1672-	1679
Hilduardus Oste	ca. 1440- 1440	Anthelmus Cottel	1679-	1689
Mathias Heyneman	1440- 1442	Willibrordus		
Hendrik de Pyro	1442-ca. 1443	Buckenbergh	1689-	1711
Henri de Orsoy	ca. 1443-ca. 1450	Hendrik		
Cornelis van der Goes	ca. 1450-ca. 1458	Raeymaeckers	1711	
Jan Baelen	1459-ca. 1472	Willibrordus		
Nicolaas van Leiden	ca. 1472-ca. 1499	Buckenbergh	1711-	1717
Nicaise van		Hendrik Swinnen	1717-	1725
Lichtervelt	1499-ca. 1502	Bruno Hermans	1725-	1729
Laurent van Tricht	ca. 1502- ?	Antoine Vivegnis	1729-	1732
Henricus de		Bruno Cox	1732-	1734
Molendino	ca. 1502- ?	Bruno Hermans	1735-	1749
Herman van Eynatten	ca. 1502- ?	Nicolaas Waffelaerts	1749-	1761
Jan de Ghelasemaker	ca. 1503-ca. 1504	Bruno le Comte	1761-	1773
Henri van Hasselt	ca. 1510- ?	Jacques Hootsmans	1773-	1782
Daniël de Nova Terra	ca. 1524- 1526	Thomas Bogaerts	1782-	1786
Johannes de Campo	ca. 1526- 1529	Frans Beckers	1786-	1789
Jan Zuytre	1530- 1543	Georges Keuler	1789-	1796
Gerard van Goetsen-				
hoven	1543- 1559			